

EÖRSI ISTVÁN

Népszínház és avantgardizmus

A színházi életben és a színházi sajtóban – batárainkon innen és túl – egyre több szó esik a népszínházról. Júliusi számunkban Földes Anna számolt be a színikritikusok nemzetközi szervezetének bécsi kongresszusáról, melynek témája a népszínház fogalma, tartalma, funkciója volt. De abban, hogy mitől nevezhető népszínháznak egy színház, a bécsi találkozó résztvevői sem tudtak egyetérteni, nem utolsósorban azért, mert az eszmecsere során tartalmi és formai problémák és definíciók keresztezték egymást. Hasonlóképp régi vita tárgya a színházi avantgardizmus mibenléte, amiről különféle szempontok alapján sokféle állásfoglalás született. Legutóbb Vámos László nyilatkozott erről a kérdéstről a hamburgi Nemzetek Színháza kapcsán; Eörsi István az alábbiakban az ő megállapításaival vitatkozik, arra keresve feleletet: mit értünk valójában népszínházon és avantgarde színházon? A szerkesztőség szívesen helyt ad további hozzászólásoknak, abban a reményben, hogy az ekképp elkezdődött vita folytatása hozzásegít a lényeges, tartalmi problémák tisztázásához.

Vámos László a Nemzetek Színházának hamburgi fesztiváljáról hazatérve interjút adott a Magyar Nemzet kritikusanak, Barta Andrásnak, lesújtó tapasztalatairól. Megnyilatkozása elvi jelentőségű, nem kötődik konkrét fesztiválokhoz, olyasfajta szívós és következő színházi szemléletet fogalmaz meg, mely hagyományos uralmi helyzetét támadó hangon védelmezi. Vámos véleménye hamburgi élményeiről sommásan így hangzik: „Az egész fesztivál a művi, a kiagyalt, a kimódolt, tehát a hazug színház csődjét és utolsó rúgásait jelképezte számomra.” Már ez a „tehát” is felébresztette bennem az ellentmondás rakoncátlan ördögét: a hazug színház, honi tapasztalataim szerint, nemcsak kiagyalt, kimódolt koncepciókból táplálkozhat, hanem az agy nagymérvű kikapcsolásával színre varázsol, módosítokat nélküli kellemes játékmódból is, mely a néző (olykor csakugyan hivalkodó) sokkírozása helyett választékosan semmitmondó szórakoztatásukat tűzi ki célul. Úgy vélem, a legavahtgardistább rongyozás sem lehet hazugabb, mint az a művészet, mely úgy fogyasztható, mint utána a cigányzene hangjaira felszolgált éttermi vacsora, amihez kataritikusan és kulturáltan kedvet csinál. Vámos szerint „a koncepciótlan avantgardizmus a lehető legpolgárabb dolog”, de sajnos elmulasztja közölni velünk: milyen ál-

laspontról nyilvánítja polgárinak ezt az irányzatot. Talán a proletárszínház nevében? Nyilván nem. Akkor hát a parasztszínház lebeg szeme előtt? Ugyan. Vámos, más összefüggésben, a „népszínház” kifejezést használja: „Szerintem csak kétféle színház létezik: népszínház és rossz színház.” De mi az a népszínház? Ismét felmerül a kérdés: talán a proletárszínház? Vagy a parasztszínház? Nincs jele annak, hogy Vámos ilyen konkrét társadalmi kategóriákra gondol. Viszont a „nép” fogalma ma már tudományosan nem használható, és a köznyelvben is pontosabb helyette a „lakosság” kifejezés; a „népszínház” eszerint olyan – színi előadásokkal foglalatalkodó – kulturális intézmény, ahová csak úgy dől a lakosság. A lakosság azonban a színházban polgári táplálékhoz, de legalábbis polgári találáshoz szokott. Vámos idézett mondatát tehát így egészíteném ki: „A koncepciótlan avantgardizmus a lehető legpolgárabb dolog, ugyanolyan polgári, mint a koncepciótlan lakosságszórakoztatás.” Ez a lakosság-szórakoztatás persze a legnagyobb és legfelkavaróbb műveket is nyersanyagának tekintheti. Láttam már nálunk – igen telt házak előtt – Shakespeare-t, Molière-t és Brechtet a kommersz darabok szintjére leszállítva. Ilyen esetekben a koncepciótlanság válik koncepcióvá: egyrészt elő kell adni a szent

szöveget, ahogy ránk hagyományozódott, a megírása óta egybesereglett történelmi tapasztalatok lehető leggondosabb mellőzésével, másrészt mégis át kell hangszerelni a színház nevezetű kultúrmutató fizetőképes kuncsaftjainak kívánalmai szerint.

Vámos László fájlalja, hogy a széles szakma és a színházi életünket irányító állami vezetők nem látták a hamburgi kudarcorozatát, mert akkor „*Talán megszűnne az az állapot, hogy vannak eredménytelenségeink, amelyeket túlbecsülünk, és eredményeink, melyeket nem becsülünk.*” A hibák legfőbb forrása, hogy „*Tíz éve hazugságban élünk. Ezekre a nemzetközi színházi találkozókra és a BITEF-ekre elmegy néhány ember, meglátja ezt a modernista színházat – hazajön azokkal, hogy a világszínház ilyen. Deklarálja, hogy aki nem ilyen színházat csinál, az konzervatív, elmaradott, neveléses. A színházi emberek... meg akarnak felelni egy át nem élt, rájuk kényszerített, tebát manipulált koncepciónak, és e szerint dolgoznak.*” Milyen ismerősen cseng ez a szöveg: jó vizű honi kútjainkat néhány fránya külföldmajmoló mérgezi meg, hozza az idegen módit, a beteges dekadenciát, és rejtelmes módon, látható hatalmi források nélkül, sőt ezek ellenére terrorizálja a túlnyomó többséget, a közízlést, a közvéleményt. Az idézetből úgy tetszik, mintha Magyarországon a színházi életet avantgardista parancsuralom sorvasztaná el. Csakhogy nálunk jelenleg nem működik avantgardista színház. Az utóbbi évekből egyetlen számottevő avantgardista csoportról tudok, a Kassák Stúdióról, mely azonban adminisztratív okokból sem verhetett gyökeret nálunk, és most, mint ezt a Die Zeitben és a Theater Heutében megjelent elemzéseken kívül a Magyar Nemzetben is olvastam, Mátrai-Betegh Béla bánatos jóindulattal elmarasztaló, részletes beszámolójából, Squat együttes néven világraszóló feltűnést keltett.

Másik jelentős modern együttesünk, a Stúdió K., mely mélyen és eredetien értelmezett *Woyzeck*-előadásával joggal keltett hazai és nemzetközi feltűnést, nem avantgardista abban az értelemben, ahogy Vámos használja ezt a kategóriát. Érthető történetet adnak elő, átélehető emberi sorsok bontakoznak ki a közönség gyűrűjében, a kor sorskérdéseit irodalmi szöveg közvetíti, noha formailag (például a színészek és a közönség viszonyában, a tér használásában és kihasználásában, az időben egymás után

lezajló folyamatok egymás mellettivé tételében stb.) nem idomulnak a megszentelt hagyományokhoz. Ez az együttes jelenleg otthontalanul bolyong pincéről pincére, meghívásról meghívásra (amelyek közt londoni is akad), és csöpöpet sincs abban a helyzetben, hogy Vámos Lászlónak vészharangokat kellene kongatnia miatta. A többi avantgardnak minősíthető színházi vállalkozás immár klasszikusnak számító szövegek hűségese – vagyis a szövegek szellemének megfelelő – színpadi megelevenítésére vállalkozott, változó sikerrel. Gondolok itt mindenekelőtt Gombrowicz darabjainak vagy Mrożek *Tangójának* hazai előadásaira; de gondolhatnék Beckett *Godot-jára* is, amely Aser Tamás rendezésében a modern és a vásári színjátás klasszikus ötvözetét valósította meg. Igaz persze az is, hogy például a *Godot* nem nötte még ki Magyarországon a tornatermi kereteket; ezért aztán a „népszínház” kategóriájából áttuszkolható a „rossz színház” fogalomkörébe, de csak akkor, ha a „népszínház” létét a terem befogadóképességétől és a fizető közönség számától tesszük függővé.

A világért sem szeretnék az avantgardizmus fogadatan prókatorának szerepében tündökölni. Magam sem vagyok avantgardista író, és a színpadon megfigyelhető folyamatok nekem is akkor okoznak örömet, ha mozgósítják valóságos – fizikai, szellemi, lelki – tapasztalataimat. Mint írónak, különben sem áll érdekelmben, hogy egyeduralomra jusson az a színház, ahol – ismét Vámos Lászlót idézem – „*az írott szót barmad-, negyedrendű tényezőként kezelik.*” A drámairodalom nyugdíjba vonulhatna, ha ez a színházi irányzat szerezné meg a hegemóniát; másrészt viszont serkentően hatna színészekre, rendezőkre és írókra egyaránt, ha ez a színház is kidolgozhatná és gyakorolhatná hatáslehetőségeit. Az idei hamburgi fesztiválon sajnos nem voltam jelen, de láttam már annyit külföldi együttest és BITEF-et, hogy igazat adjak Vámos Lászlónak: a gátlástalan modernizmusban sok a blöff, a sikerhajhászás. Csakhogy van gátlástalan maradiság is, mely nem hajhász a sikert, hanem tutira megy: a bevált fogásokat ismétli, mélyértelműen vagy malackodón, szaloncsevegést vagy meztelenséget kínálva. Vámos László műtételei is jelzik, milyen befolyásos áramlat nálunk mindmáig ez a maradiság. A fesztivál látványosságai közül egyedül Terry Hands *Coriolanus*-rendezé-

séről van néhány jó szava. Ezt az előadást magam is láttam. Az jellemzi, hogy a rendezőnek öt felvonáson keresztül semmi más nem jutott eszébe, mint hogy minél többször hozza ziccerhelyzetbe zseniális címszereplőjét, Alan Howardot. Howard pompázik, mint egy operahős, néhányszor oda-vissza végigcsodálatos biztossággal a gonoszság és a fennköltség magas oszlopai közé feszített ingó kötélén, magával ragadóan komédiázik és szaval, és az egész előadás csak arra jó, hogy háttérül szolgáljon e mutatványhoz. Ami a Vámos László által joggal nagyrabecsült szöveget illeti, az is elhangzik persze, mégpedig gyönyörűen artikulálva, de Terry Hands semmi mást nem akart ezzel a szöveggel, csak éppen azt, hogy hangozzék el. Vele szemben riasztó ellentédként említi meg Vámos a mai színházművészet egyik legcsodáltabb és legutáltabb figuráját, Peter Zadeket, aki körül, Vámos jellemző kifejezésével élve, „*az elmúlt években a legtöbb libegés volt.*” Hadd tegyem hozzá: Zadek személyében van kit körüllihegni. A *Téli rege* előadását, melyről Vámos részletebben nyilatkozik, nem láthattam, megbámultam viszont a Zadek-féle *Othellót*, amellyel kapcsolatban Vámos a következő megállapítást teszi: „*Ez az irányzat az NSZK-ban megbukott.*” Ez az *Othello* az egyik legnagyobb színházi élményem volt, részletesen beszámoltam róla a SZÍNHÁZ 1976. decemberi számában. Zadek – Shakespeare-hez nagyon illő módon – a farce és a rémdráma közt játszatja le ezt a kecské, majmok, varangyosbékák és pázró legyek metaforáitól hemzsegő tragédiát, *Othello* és *Desdemona* halálos kergetődzése a sötétben, majd a meztelen *Desdemona* lemészárlása és felfüggesztése – úgy lóg, fejjel lefelé, meztelenül a színpad elején, mint mészáros komposztozása a hús –, majd *Othello* vérmaszatos halála azt sugallja, hogy az elszabadult szenvedély nem költői és fennkölt ám, mint ezt mutatni szokták operaszerű színpadokon, hanem mocskos, borzalmas, állatias. A korhűség megvalósíthatatlan illúziója helyett Zadek egy szenvedélyektől, becsülgától, brutális hatalomtól kormányzott gátlástalan világot szegez szembe velünk, és állásfoglalásra kényszerít bennünket. Kedvelem azokat a művészeket, akik tartósan és végletesen megosztják a közvéleményt: a lihegők és az ellen-lihegők egyforma hévvel szavaznak mellettük. Vámos óvja a magyar színházat Zadek-

tól és a zadekságtól; ez nem új. Óvtak már bennünket Beckett-től, Grotowskitól, sőt suba alatt Peter Brooktól és a Ljubimov-féle *Hamlettől* is. Ady, akit a „dekadens” francia szimbolisták hatásától akartak megóvni, joggal mondta, társadalomra, művészetre, közgondolkodásra egyszerre utalva: „Mi mindig mindenről elkésünk.” Ennek az elkésésnek jellegzetes tünete az a riadalom, amelyet bizonyos körökben az avantgarde gondolata ébreszt. A fogalmakkal való szembenézés helyett fura frazeológiai játszódás kezdődik. Egyik oldalon az avantgardizmust a handabandázással azonosítják, és így aztán könnyedén számolnak le vele. Igaz: nyilatkozatában Vámos László csak a „konceptiótlan avantgardizmus”-ról beszél, de szövege alapján el sem lehet képzelni az avantgardizmus koncepciózus válfaját. Az avantgardizmust vagy modernizmust a maga egészében zavaros fejű blöffölők ármányának tünteti fel, közelebbi meghatározásukra nem vállalkozik. A másik oldalon, éppilyen meghatározatlanul, felmerül a népszínház eszménye, melynek inkább propagandisztikus, mint teoretikus értelme van. Fogadjuk el, kis módosítással, Vámos László megállapítását: csakugyan kétfajta színház létezik, a jó színház meg a rossz színház. Mindkettő lehet modern és hagyományőrző, pontosabban e kettőnek nagyon változó arányú keveréke.